

הרב יהושע לזונטל

השבת אבידה בחפצים שיש בהם חשש איסור או סכנה

פתיחה

כפעם בפעם, מתעורר ספק בדבר חפצים שונים שנעשה בהם שימוש על ידי חלקים גדולים מכלל הציבור, אולם אין רוח חכמים נוחה משימוש זה. במקרים מסוימים, מדובר בחפצים שמיועדים לשימוש בעייתי מבחינה בריאותית, אולם לפי רוב הפוסקים איננו אסור באופן מוחלט – כגון סיגריות; או בחפצים ששימושם יכול להיות שלילי, אך אין זה עיקר מהותם ורוב המשתמשים בהם לא רואים בשימוש הבעייתי את עיקר תפקיד החפץ – כגון סמארטפונים ומכשירים הנושאים אינטרנט למיניהם.

במאמר זה, נעסוק בשאלה מעשית, שקיבלה מענה הלכתי אך בלתי מנומק בשנים האחרונות, אודות אדם שמוצא סיגריות או סמארטפון, האם עליו להשיבם לבעליהם ולקיים מצוות השבת אבידה, או שעליו להימנע מהשבתם, בכדי להציל את בעליהם מחטא או סכנה הכרוכה בשימוש בהם.

מצוות השבת אבידה

א. השבת חפץ שהשימוש בו אסור

החייב הראשוני שחל על המוצא – לפני שאלת הכשלת המאבד, הוא מצוות השבת אבידה – ובמידה שיש לה מקום במקרים דלעיל, יש לחייב את המוצא להשיב. יתרה מזו, לכאורה תבוא מצוות השבת אבידה ותדחה את איסור "לפני עיוור לא תיתן מכשול", מדין "עשה דוחה לא תעשה". אולם יתכן שמצוות השבת אבידה איננה מסוגלת לפטור מאיסורים שנעשים בעקבותיה, וזאת לפי הסוגיה, הפוטרת מקרים שונים של איסור: "היה כהן והיא בבית הקברות, או שהיה זקן ואינה לפי כבודו, או שהיתה מלאכה שלו מרובה משל חברו; לכך נאמר: 'והתעלמת מהם'" (בבא מציעא ל,א).

למעשה, נראה מן הסוגיה שאין מקור לפטור אדם ממצוות בשל מצוות השבת אבידה, שכן הסיבה שכהן אסור בכניסה לבית הקברות לצורך השבת אבידה, אינו על סמך לימוד מ"והתעלמת", אלא מחמת שאיסור כניסת כהן לבית קברות כולל מצוות עשה, ולא ניתן לומר לגביו ש"עשה דוחה לא תעשה". לפיכך, קובעת הגמרא שהלימוד מ"והתעלמת", תקף רק ל"זקן ואינה לפי כבודו". ואם כן, נראה שאם עומד רק איסור לאו מול מצוות השבת אבידה – כגון איסור "לפני עיוור" שבשאלתנו, מצוות ההשבה תדחה את האיסור.

אך עם זאת, נראה כי אין מקום להתיר את איסור "לפני עיוור" מחמת מצוות השבת אבידה, בעקבות דברי התוס' (עבודה זרה ה,ב ד"ה מנין), שאסור לתת למומר בשר אסור אם אינו יכול להגיע

אליו לבד, כגון ב"תרי עברי דנהרא", גם אם הבשר שייך לו. דברי התוס' אלו מוכיחים כי למרות שהבשר שייך למומר והוא לא מסוגל להשתמש בו, ובמקרה דומה היינו מחייבים את הזולת להביא את הבשר אליו מצד השבת אבידה – איסור "לפני עיוור" מונע את קיום המצווה.

את המקור לפסיקה זו, יש ללמוד מדחייה נוספת של הלימוד ל"כהן והיא בבית הקברות" באותה סוגיה, משום ש"לא דחינן איסורא מקמי ממונא". וכך נכתב ביד המלך (פי"א מהלכות גזילה ואבידה הי"ט) ובהגהות פורת יוסף (בבא מציעא פ"ב סימן כא), שלפי דחייה זו, גם איסור לאו לא נדחה מפני השבת אבידה. הסיבה לכך, לפי יד המלך, היא שחיוב השבת אבידה שעל המוצא איננו גדול ממה שהיה ראוי למאבד לעשות בשביל אבידתו, ואם המאבד ככהן לא היה נכנס לבית קברות, אין המוצא מחויב בכך. לפי המנחת חינוך (מצוה תקלט), הנימוק הוא שמצוה שתלויה ברצון האדם – המאבד, אינה דוחה איסורים.

אולם, יש להעיר על כך שרוב הפוסקים הראשונים, הרי"ף (רמז חצ"ר), הרמב"ם (פי"א מהלכות גזילה ואבידה הי"ח) והרא"ש (בבא מציעא פ"ב סימן כא) השמיטו את דחיה זו של הגמרא, שלא דוחים איסור מפני ממון. ועמדו על כך ביד המלך ובמנחת חינוך דלעיל. עוד יש להעיר, שלכאורה אם הסיבה שכהן לא נכנס לבית קברות היא רק מחמת שעשה אינו דוחה לא תעשה ועשה, אין צורך להביא פסיקה זו להלכה, שכן כל כהן יוכל לבדוק את כמות המצוות שנאמרו כלפי טומאה והשבת אבידה ולשקול את האיסור, ואכן הטור והשולחן ערוך השמיטו הלכה זו והביאוה רק לגבי פריקה וטעינה (סימן רבי"ע).

את השאלה על הטור והשולחן ערוך העלה הב"ח, והשיב שלפי הבנתם, אם הכהן פטור מפריקה וטעינה – למרות איסור צער בעלי חיים הכרוך בהן, קל וחומר שייפטר מהשבת אבידה. ולכן הם הזכירו את ההלכה במקום החידוש הגדול יותר. אך עדיין עומדת שאלתינו, למה בכלל להזכיר את ההלכה, הרי ברור לכל שלא תעשה ועשה לא נדחים מפני עשה. נוסף על כך, יש להעיר שהרמב"ם הביא את פטור הכהן גם לגבי השבת אבידה (שם) וגם לגבי פריקה וטעינה (פי"ג מהלכות רוצח ה"ג), ויש להבין מדוע הוא הביא את ההלכה זו בכלל, וכן מדוע שנה בה.

במשמעות של הנידון שלפנינו, יש לומר שיש בסוגיא שתי דחיות ללימוד "כהן והיא בבית הקברות", וזאת בכדי ללמד על אי דחיית לא תעשה ועשה, שממנו נלמד על פריקה וטעינה – שאינן רק "איסורא" ולא תתאים להן הדחיה השנית, ואילו הדחיה השנית מלמדת אותנו, שכל איסור שיהיה – גם אם אינו אלא "לאו", נדחהו מפני השבת אבידה – המוגדרת "ממונא". וזו הסיבה שהדגישו הפוסקים את הדחיה הראשונה, ללמדנו שהלכה זו תקיפה גם לגבי פריקה וטעינה; משום כך לא ראה הטור לנכון להביאה אלא לגבי פריקה וטעינה, ואילו הרמב"ם הביאה פעמיים, בשביל כל אחת מהסיבות.

ומכל מקום, יש לומר שיש תמימות דעים בין הפוסקים, וכולם אוסרים השבת אבידה כשהיא כרוכה באיסור.

ב. השבת חפץ שהשימוש בו מסוכן

שני מקורות עוסקים בהשבת חפץ מסוכן לבעליו, האחד בהשבת חתול רע והשני בהשבת שטר שיש בו ריבית:

לגבי חתול רע, הובאה ברייתא ש"אין מגדלין כלבים כופרין, וחתולים, וקופין, וחולדות סנאים, מפני שעשויים לנקר את הבית" (בבא קמא פ, א). לאחר מכן הובא מעשה, בעקבותיו דרש רב: "חתול - מותר להורגו, ואסור לקיימו, ואין בו משום גזל, ואין בו משום השב אבידה לבעלים". אך בשל קושיא, מכריעים התוס' בתשובה שניה, שהלכה זו נאמרה דווקא לגבי חתול, בניגוד לחיות אחרות שנאמרו בברייתא, וזאת משום ש"מהנהו רגילים בני אדם להזהר ולא אתי לידי היזק, אבל מחתול אין נזהרין..." (ד"ה מותר). מכאן יש ללמוד, שאסור להשיב חפץ המזיק לרבים, במידה שנגזר עליו שאסור לקיימו.

לגבי שטר, שנינו בתוספתא (בבא מציעא פ"ה ה"ט): "המוציא שטר רבית יקרענה, בא לפני בית דין יקרעוהו; רבן שמעון בן גמליאל אומר: הכל כמנהג המדינה". ההלכה היא שקורע את השטר, וכך הדין גם כשהלוואה והריבית כתובות בנפרד בשטר - ולפי ההלכה מותר למלווה לגבות את הקרן, הובאה בבית יוסף ובהגהות הרמ"א על השוחלן ערוך (יו"ד סימן קסא ס"א), אך יש פרשנויות שונות להלכה זו. הבית יוסף מפרש בשני אופנים: א. הלואה עלול להפסיד מהחזרת השטר, כשיגבהו המלווה. ב. אנו חוששים שבית הדין יטעה, שאסור לגבות אפילו את הקרן והמלווה יפסיד יותר מאם השטר לא היה בידי, והיה גובה על סמך עדות עדי השטר.

פרשנות אחרת נאמרה על ידי רוב הפוסקים (ב"ח, מהרש"ק, ט"ז ס"ק ט ונקודות הכסף), שאחזקת שטר הנושא ריבית אסורה, ואם כן השבת השטר למלווה מחטיאה אותו. ואילו בעל מגן אברהם בפירושו לתוספתא (אות ט), הבין שמטרת הקריעה היא קנס, שיפסיד המלווה גם את הקרן.

ממקורות אלו נלמד, כי קיים איסור להשיב חפץ המזיק את הזולת, אך איסור זה מסווג למקרים מסוימים, ובמקרה כמו שלפנינו, לגבי סיגריות, נראה שאינו דומה לחתול וגם לא שטר, שכן אנשים יודעים להיזהר מהן והן אינן אסורות מכח תקנת חכמים או שברי היזק, כמן הדוגמאות.

איסור "לפני עיוור לא תיתן מכשול"

א. גדר האיסור

על סמך איסור "לפני עיוור לא תיתן מכשול", אסרו חז"ל למכור לגויים בהמות, בהנחה שהגויים חשודים על הרביעה (עבודה זרה יד, א; כב, א). כמו כן, אסרו חז"ל למכור חפצים מסוימים לגויים בסמוך לחגיהם, ואחת הסיבות היתה איסור זה. אולם את האיסור הם סייגו בחוסר האפשרות של הגוי להשיג את חפצו בדרכים אחרות, שכן אם הגוי יכול להשיג את מבוקשו בדרכים אחרות, אין מקום לאיסור "לפני עיוור לא תיתן מכשול", שנאמר רק במקרה של "תרי עברי דנהרא" - באופן שה"עיוור" לא היה יכול להשיג את מבוקשו לולא עזרת המכשיל.

לאור החילוק שבין "תרי עברי דנהרא" ל"חד עברא", הסביר הרמ"א (יו"ד סי' קנא ס"א) שנחלקו הפוסקים האם מותר למכור לגוי חפצי איסור, במקרה שהוא יוכל להשיג חפצים כאלה חנויות נוספות המצויות בעיר^א. אולם הש"ך (שם סק"ו) טען אין בדבר מחלוקת וכי כולם מודים שאסור להכשיל יהודי אפילו במקרה של חד עברא דנהרא ואילו "גוי או מומר" מותר להכשיל בחד עברא, במקרה שאין איסור להכשילו מן התורה. את דברי הש"ך שמותר להכשיל יהודי מומר, הסביר הדגול מרבבה, בטענה שהאיסור להכשיל תקף רק אם האדם איננו מעוניין להיכשל ולחטוא, אך אם הנכשל מודע לאיסור ועובר עליו, אין עניין למנוע ממנו – בין אם האדם מומר לכל התורה, או שרק חוטא בחטא המסוים במזיד. להלכה, הובא בהערה בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סימן יג סעיף ז), שהגר"מ פיינשטיין היה פוסק כשיטת הדגול מרבבה.

אם כן, במקרה של השבת אבידה במקרים שהבאנו, יש להסתפק, מכיוון שמסתבר שבעלי הסמארטפון או הסיגריות יקנו סמארטפון וסיגריות במקום אלו שאבדו, הרי שאין כאן איסור "לפני עיוור" והם נחשבים למומרים לדבר זה ומותר להכשילם לפי הש"ך. את טיעון זה יש לתמוך בהכרעתו של האגרות משה (שם), שאם מסתבר על פי שיקול הדעת שהכופר יקנה אוכל, מותר לתת לו אוכל אפילו בחינם, למרות שלא יברך עליו – ומקרה כזה לא נחשב כ"תרי עברי דנהרא". אולם עדיין אין נימוק זה מספיק, כי יש מקום לטעון שעד שיקנה אנו מונעים אותו מהאיסור, וכן שאינו דומה קונה, שזקוק לכסף, למקבל את אבידתו. כמו כן הכרעתם של הש"ך והבאים אחריו איננה מוסכמת, כי הרב חיד"א בשו"ת ברכה על אתר מחזק את שיטת הרמ"א, שהדבר שנוי במחלוקת ואם כן אין כל ראייה לחידושו של הדגול מרבבה^ב.

מאידך, על פי משנה במסכת שביעית, למדו חז"ל שלהלכה, ש"כל היכא דאיכא למתלא תלינן" – אם יש מקום להניח שהחשוד בעבירה לא ישתמש בחפצים לעבירה, אלא למעשה מותר – אנו מניחים שזה יהיה השימוש ורשאים למכור לו (עבודה זרה טו, ב). הדוגמה במשנה, היא מכירת פרה חורשת לאדם החשוד על השביעית, השאלת כלי מדידה ועוד. בתלמוד ירושלמי (דמאי פ"ו ה"ו) נקראת ההשערה "עילה", כלומר השערה פחות סבירה. בתלמוד בבלי מובא שמותר למכור עצים לגוי העובד לעצים – בהנחה שרוב העצים הולכים להסקה (גדרים סב, ב), ולדעת רש"י האיסור למכור בהמה לגוי, נאמר רק לגבי בהמה טמאה, שבוודאי לא נועדה לשחיטה, אלא לרביעה (עבודה זרה טו, א).

לכאורה נראה, שאת האפשרות להניח שהקונה לא ישתמש בחפץ לדבר איסור, יש לסייג בהתאם למציאות ושיקול הדעת, וכך מצוין בתלמוד ירושלמי (שביעית פ"ה ה"ח), שההיתר למכור פרה חורשת לא נאמר על אדם שמלאכתו בחרישה, שכן יש הסתברות גבוהה שישתמש בה

(א). בדרך אגב, יש להעיר שבנושא זה הסתפק בעל שלטי הגבורים (ע"ז א, ב אות ב), "היכא דהגוי בלאו הכי מצי לקנות מגוי אחר, אי איכא איסור לישראל למכור לו אותו דבר". ותמוה שלא ראה שהמרדכי (סי' תשצח) הכריע בנושא זה.

(ב). בנושא זה יש עוד לדון מכמה סיבות: ראשית, חידושו של הדגול מרבבה בגדר מומר, נועד להסביר את אזכור ה"מומר" בש"ך, אולם בראבי"ה (סי' א"ג) ובמרדכי (סוף סי' תשצח) כלל לא דובר על מומר אלא על גוי, לכן יתכן שחידושו של הדגול מרבבה היה עומד בפני עצמו, גם לולא הסברו של הש"ך לסתירות בדברי הראשונים. שנית, גם לשיטת השו"ת ברכה שחלק על הש"ך, הרי הרמ"א בעצמו פסק כשיטת המקלים, שמותר למכור לגוי במקרה של חד עברא ואם כן בכל מקרה יש מקום להקל. אולם למרות זאת יתכן שאין להקל על סמך סברות אלו, שכן לא ברור אם במקרה שהאדם יכול לקבל את החפץ האסור בחינם, שווה הדבר לחד עברא דנהרא.

לחרישה. אולם, לגבי מכירת בהמה לגוי, נחלקו הראשונים אם יש להתיר דווקא אם הוא שוחט, ורוב הפוסקים מתירים גם אם אינו שוחט (בית יוסף יו"ד קנא). אך עם זאת, לפי הירושלמי (שביעית פ"ה ה"ו), מאיסור השכרת כלים שיש בהם חשש איסור לא נאמר לגבי אדם שאינו חשוד בעבירות, אפילו בכלים שאין אפשרות להניח שהכלי נקנה לצורך מלאכת היתר, וסתם אדם, כמי שאינו חשוד.

בירושלמי (שם) מבואר, שגם אם נניח שהחשוד קונה את הבהמה לשחיטה, הוא לא ישחט אותה מיד בקנייתו. התוס' (עבודה זרה טו, א ד"ה אימור) שואלים, למה אין אנו חוששים שתכף בקניית הבהמה ירבענה הגוי, טרם שחיטתה. תשובת התוס' היא שהדבר לא מצוי, ולכאורה יש ללמוד מדבריו שאם הדבר אפשרי – יש מקום לחשוש. וכך נראה גם מפירוש הר"ש סיריליאן על התלמוד הירושלמי, שאין למכור פרה חורשת לחשוד על השביעית, אם מלאכתו בחרישה, שכן מסתבר שגם אם מטרת הקנייה היא לשחיטה, הוא ישתמש בה לחרישה. אולם, יש פירושים אחרים בדברי הירושלמי, כזה של הפני משה, לפיהם אין מדבריו ראייה לנושא.

לפיכך, עלינו להסיק שאסור למכור חפץ שעשוי לשמש לדבר עבירה לאדם החשוד עליה, אולם אם אין וודאות שהאדם חשוד על העבירה או שניתן לשער שמטרת הקנייה איננה עבירה, לא שייך איסור "לפי עיוור" וסיוע לדבר עבירה.

ב. לנוהג היתר

שאלת איסור "לפני עיוור" לגבי אדם הנוהג לעשן סיגריות, נוגעת בעצם שאלת היתר עישון סיגריות. מלבד שאלת היתר או איסור העישון למעשן, יש לדון גם לגבי המוצא, אם הוא סבור או מקבל את דעת האוסרים לעשן.

לעצם הנושא, אם מותר לעשן, חלק גדול מהפוסקים נוטים להחמיר בעישון לכתחילה או מייחסים אליו איסורים וחומרות מדרבנן. בשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סימן לט) נמצאת דעה מחמירה, שאסור מן התורה לעשן ואילו בשו"ת משנה הלכות (ח"ט סימן קסא; חט"ו סימן יז), משמע שאין איסור הלכתי לעשן סיגריות, למרות הסכנה הכרוכה בזה. אך במסגרת דיון זה לא נעוסק בהיתר או באיסור העישון, רק בידיעה שיש האוסרים מדאורייתא ויש המתירים מן הדין לגמרי, כך שחילוקי דעות הלכתיים קיצוניים בין המעשן והמוצא, אפשריים ומסתברים.

השאלה, האם איסור "לפני עיוור" תקף באדם שסובר שהמעשה אסור, אך ה"נכשל" על ידו סובר שהמעשה מותר, לכאורה דומה לספק שהובא בשער המלך (פ"ט מהלכות אישות הט"ז), לגבי אדם ש"שווי אנפשיה חתיכה דאיסורא", שרק כלפיו חתיכה אסורה – האם מותר לו להאכיל אדם אחר באותה חתיכה. השער המלך מביא דעות שונות בנושא ואילו השדי חמד (כללים, מערכת ו כלל כו, ס"ק כח) מכריע לאיסור⁶.

לגבי השאלה שלפנינו, סבורני שאין לדמותה לספק השער המלך – העוסק באדם שלדעתו חתיכה אסורה לכולם, אך ההכרעה היא שאין לאוסרה עליהם; אלא לשאלת איסור "לפני

(ג). עוד בנושא זה, ראה: שו"ת איש מצליח, חלק ד, יו"ד סימן טו; שערי ציון (לר' בן ציון הכהן), שו"ת, יו"ד סימן נד.

עיוור" במקרה של ספק שהוכרע להיתר, וכן מחלוקת בין חכמים או קהילות. בשאלה זו נראה שבוודאות לא שייך איסור, שכן לא המכשיל ולא הנכשל סבורים שיש איסור אובייקטיבי בפעולה, וכך השיבו הפוסקים. את הכרעת שאלה זו, ניתן ללמוד מדבריו של המנחת חינוך (קומץ למנחה, מצוה רלב), שהמושיט אבר מן החי לגוי, אם הגוי לא יודע שמדובר באבר מן החי – ואם כן אינו עובר עליו, שכן לא נאמר איסור על גוי השוגג – גם היהודי המושיט פטור.

שאלה מסוג זה, שהופנתה למהר"ם שיק על ידי ר' חיים סופר, נענתה: "וזה הספק האחרון, אין הדעת סובלתו – לומר שהתורה התירתה ואינו עור ואין כאן מכשול ואפילו הכי יהיו אחרים אסורין להושיט לו משום לפני עור" (מהר"ם שיק – מאסף תורני, תשל"ט, עמ' כב). וכך פסק האגרות משה (אה"ע ח"ד סימן סא אות ב): "ולפי זה, כשאחד עושה על פי הוראת חכם – שפשוט שליכא דין תוכחה לאלו הסוברין שהוראה זו היא טעות – כשידוע שלא ישמע להמוכח שאומר לו שהוא טעות, דהא ודאי ברור גם לנו שלא ישמעו כל זמן שלא חזרו אלו שהורו להם; וכיון שליכא דין תוכחה ליכא איסור הסיוע..."

אין אומרים לאדם חטא כדי שיוכה חברך

דיונינו עוסק באדם שהתחייב במצוות השבת אבידה, אך אם יחזיר הוא עשוי, לכאורה, להחטיא את המאבד באיסור אחר – כתוצאה מהשימוש באבידה. הספק במוכנו ההלכתי, עומד בין שני מאמרים תלמודיים, שלכאורה עומדים בסתירה זה לזה והעסיקו את המפרשים: מחד, אמרו חז"ל ש"ניחא ליה לחבר, דלעביד הוא איסורא קלילא, ולא ליעבד עם הארץ איסורא רבה", ומאידך תמהו: "וכי אומרים לאדם חטא כדי שיוכה חברך?!"

הדוגמה אותה מביאים התוס', היא שחרור חצי עבד וחצי בן חורין בכדי לאפשר לו להינשא. שחרור עבד אסור, ויש להבין מדוע בטל איסור זה לצורך נתינת האפשרות לעבד לקיים את העולם. תשובות התוס' (בבא בתרא יג, א ד"ה כופין) הן: א. מצווה גדולה כמו קיום העולם, חשובה יותר מאיסור שחרור עבד. כראיה להבדל בין "מצוות גדולות" לשאר, הם מביאים גמרא במסכת פסחים, המתירה לכהן לעבור על מצוות עשה, בכדי להציל אדם ממצוות עשה שעונשה כרת. ב. לא הותר להציל אדם מאיסור באמצעות עבירה, אלא אם כן האדם לא פשע בהיכנסו לאיסור.

תוס' שואלים שאלות נוספות – מדוע התירו לשחרר חצי שפחה וחצי בת חורין שהיתה מכשילה אנשים, וכן על רבי אליעזר, ששחרר את עבדו כדי להשלים מניין. הם משיבים בהתאם לתשובותיו דלעיל: לפי הראשונה, יש לומר שמצווה דרבים שאני ולפי התשובה השניה, יש להגדיר את האנשים שהחטיאה אותה חצי שפחה, כאנוסים – ולא כפושעים. וראה בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' סב), שההבדל בין התשובות הוא לגבי מצווה שאיננה פריה ורביה. לפי התשובה הראשונה אין מקום להתיר עבירה אלא לצורך פריה ורביה – שמוגדרת בעצמה כמצווה גדולה, לעומת שאר מצוות. עוד כתב, שאין הכרע להלכה כאחת התשובות. ובערוך השלחן (יו"ד סי' רסד סעיף פט) משמע שלהלכה, ההיתר לשחרר חצי עבד נובע מכך שמטרת השחרור אינה רצון האדון ותועלתו, אלא צורך מצווה, כדברי הר"ן על אתר.

מכאן נלמד, שיש להתיר לאדם לעבור איסור – כגון ביטול מצוות השבת אבידה, בנידון דידן – לצורך הצלת הזולת מעבירה, במקרים של הצלת רבים או במקרה שהמיועד לחטוא לא פשע, ובכלל זה אדם שעשוי למעוד בשל נטיותיו האישיות, כמו הפרוצים שחטאו על ידי אותה חצי שפחה [ראה ערוך השלחן (הני"ל), שהזכיר שהפרוצים היו אנוסים מלחטוא עם החצי שפחה, ומשמע שרק כלפיהם נכונה ההגדרה "אונס"].

בנידון דידן, נראה לי שאדם שקנה סמארטפון מרצונו, בוודאי נחשב כפושע כלפי חטא אפשרי כתוצאה מהשימוש בו, שכן הכל יודעים על האפשרות לחטוא באמצעות הסמארטפון. והוא הדין לעישון, שבעלי הסיגריות קנה אותן מרצונו והוא פושע בחטא שהן נושאות עימן, לכאורה. כך שכל שנגדיר את החטא כתוצאה ישירה וודאית מהשימוש בסמארטפון והסיגריות, כך נחייב את המוצא להשיב, כי המאבד פושע ואסור למוצא לוותר על מצוות השבת אבידה.

אם כן, נראה שנכונה האמירה "וכי אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך" בנידון דידן, שכן אין כאן חטא של רבים והחוטא, לכאורה, מוגדר כפושע.

סיבות נוספות

א. דרכי שלום

לצד ההלכה העוסקת במכירת פרה חורשת לחשוד על השביעית, מובא היתר לאשת חבר, להשאיל ולסייע ביד אשת עם הארץ בסידור הלחם, בנימוק של דרכי שלום. המפרשים מבינים כי נימוק זה נצרך רק להלכה האחרונה, ולא לזו של מכירת פרה חורשת, ועל כך שאלו מדוע.

תשובת התוס' (גיטין סא, א ד"ה משאלת) היא שהנימוק של דרכי שלום מתיר גם במקרה שאין אפשרות סבירה להניח שמטרת השאלה היא לדבר היתר, וכן במקרה של השאלה – שבניגוד למכירה, הימנעות ממנו משפיעה יותר על השלום שבין אדם לחבירו.

תשובות נוספות להבדל בין ההלכות, נאמרו על ידי התוספות יום טוב (שביעית פ"ה מ"ט), שלגבי השאלת כלי כנת לחם יש יותר מקום לחוש לאיבה, ואילו תשובת המשנה ראשונה (שם) היא שבמקרה זה, של הכנת לחם שיש בו חשש איסור, היה מקום לאסור מחשש שתאכל תוך כדי הכנה, והותר מפני דרכי שלום.

מכל מקום, כתב בעל תפארת ישראל (הלכתא גבירתא שם), שמקרים שהותרו מפני דרכי שלום – אינם מחייבים את האדם אלא אם נקלע למקרה, אך אם יש אפשרות לחמוק ממנו, מוטב. וראה מעין פסיקה זו, במסכת דמאי (פ"ו מ"ד), שצנועי בית הלל היו גם הם מחמירים שלא למכור זיתים לעם הארץ, עיין שם.

ב. חילול השם

לגבי השבת אבידה לגוי, כותבים הטור והשולחן ערוך (סימן רסו סעיף א): "אבדת הגוי מותרת... והמחזירה, הרי זה עובר עבירה, מפני שהוא מחזיק ידי עוברי עבירה... ובמקום שיש חילול השם, אבידתו אסורה וחייב להחזירה". מקור דבריהם האחרונים בתלמוד (בבא קמא ק"ג, ב). הבית יוסף מפרש שהלכה זו עוסקת במקרה שהגוי יניח שישראל מצא את אבידתו וגנבה, ומצב זה עלול לגרום לחילול השם. דברי הבית יוסף הובאו להלכה בנושאי כלי השולחן ערוך.

בחלק מהמקרים עלולה אי החזרת חפצים לבעליהם, גם אם הם יהודיים, לגרום לחילול השם, כגון במקרים שאין היתכנות שגוי מצא את החפץ וגנבו, ואם כן לכאורה יש ללמוד מכאן שחובה להשיב את האבידה.

מסקנה

לפי דרכינו למדנו, שמצוות השבת אבידה מתבטלת במידה שהיא כרוכה באיסור "לפני עיוור לא תיתן מכשול", אלא שיש לדון בכל מקרה, אם שייך בו האיסור.

עם זאת, יש להקדים שלפי תשובת התוס' הראשונה, אין במקרים שלפנינו חשש איסור "וכי אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך", כיון שאף אחד מהם לא קשור למצוות פריה ורביה. כמו כן, לפי דברי התוס' לגבי היתר "דרכי שלום", נראה שכל האיסורים נאמרו אודות מוכר ומשכיר, אבל משאיל – וכל שכן משיב אבידה, בוודאי יש לחייב משום דרכי שלום.

א. המוצא סמארטפון מחויב מן הדין להשיבו לבעליו, שכן ממה נפשך בעלי סמארטפון מוגדר כפושע לגבי חטאים הנגרמים משימוש. מאידך, נראה שאין מקום לאסור השבה או מכירת סמארטפון מחמת איסור "לפני עיוור לא תיתן מכשול", שכן המאבד – כל עוד לא ידועה לנו זהותו, הרי הוא כ"סתם אדם" – שאין לחשוש בו בשימוש אסור, גם כשעיקר השימוש בחפץ אסור.

הדברים אמורים בהנחה שיש הסתברות גדולה שיעשה שימוש אסור בסמארטפון, אולם לגבי השבת אבידה נראה שיש לחייב מטעם אחר, כי במידה שהשימוש האסור הוא ראיות אסורות – בוודאי שיש לחוש שהבעלים הינו אישה, שהדבר פחות חמור לגביה^(ד). וכן, קביעה זו, שיש לחשוש כל בעל סמארטפון באיסורים, לא מסתברת.

(ד). טענה זו לכאורה איננה סבירה, שכן ניתן לבדוק בסמארטפון ובדרך כלל יהיה ניתן לקבוע בנקל אם הוא שייך לגבר או לאישה. אולם לדעתי אין להסתמך על האפשרות לבדוק את נתון זה, משתי סיבות: ראשית, לא תמיד ניתן לבדוק את הנתונים שבסמארטפון, בשל ההגנה שמציבים אנשים לנתוני הסמארטפון מפני גנבים וכדו'. שנית, לכאורה גם במקרה שהמאבד הוא גבר עדיין יש ספק אם להחזיר את הסמארטפון לבעליו או להימנע מכך, שכן יתכן שהוא מוגדר כמומר וכשיטת הדגול מרכבה דלעיל, או שסיבות נוספות (כמו "דרכי שלום") מתירות להחזיר בכל מקרה. לפיכך, אם המוצא יבדוק ויגלה שמדובר בגבר, הרי הוא נכנס לספק "יאוש ברשות" [לשיטת הרמב"ן (מלחמת ה', ב"מ יד, ב בדפי הרי"ף) והריטב"א (חידושי ב"מ החדשים כא, ב); וכתב המחנה אפרים (קנין חצר ס' ח) שזוהי שיטת הרמב"ם. בשולחן ערוך הרב (הל' מציאה ופקדון סא"ג) נפסק שיאוש ברשות לא מועיל וגם מעיון בפוסקים האחרונים, נראה שהם סמכו על הבנת הקצות החושן ונתיבות המשפט (ר"ס רנט) בשיטת הש"ך. שהוא פוסק כדברי האומרים שיאוש ברשות לא מהני], כך שאם המאבד יתייאר לאחר שהמוצא הגביה במטרה להשיב ואם כן המוצא יכנס לחשש איסור גזל וביטול מצות "השבת אבידה". ואף אם נאמר שהמוצא מגביה את האבדה על תנאי שאם יתברר

אם כן, אין כל חשש איסור, ושב חיוב השבת אבידה מן התורה.
ב. לגבי המוצא סיגריות, נראה שאין מקום לאסור את ההשבה, שכן לא ניתן לקבוע שאסור למאבד להשתמש בסיגריות מן הדין. כמו כן, יש להגדיר את המעשן כפושע (ולכאורה אין סיבה להניח שהמאבד סוחר בסיגריות). אך עם זאת, אין מקום להניח שבעלי הסיגריות משתמש בהן לצורך שאינו עישון, לכן נראה שאין חיוב השבת אבידה, כי המוצא יודע שייעשה מעשה אסור מבחינתו, באמצעות המציאה (כמידה שהוא סובר שאסור לעשן, לפחות מדרכנו); אולם אין מקום לאסור את ההשבה, כי אין כאן איסור "לפני עיוור" על המוצא.

שהמאבד הינו גבר, הרי שלא הגביהה על מנת להשיבה, נראה שתנאי זה לא מועיל, לפחות לדעת הנתיבות המשפט (שם ססק"א), "דסוף סוף הגביה בשביל הבעלים ומיד קנאו הבעלים בהגבהה שלו".